

GUNILLA BJERÉN

Livsformer och samhällsförändring i Sverige

*Kan livsformsbegreppet användas
för att studera förändring, tvärtemot dess ursprungliga
intentioner? Ja, i viss mån, menar Gunilla Bjerén.
Sätter man in livsformsanalysen i ett historiskt perspektiv blir
det t ex möjligt att urskilja fler dimensioner av social
rörlighet. Den ger också en mer mångfasetterad förståelse
av hur samma historiska process berör
kvinnor och män olika.*

Problematiken i relationen mellan livsformer och förändring är temat i följande artikel, som handlar om svensk samhällsförändring under 1900-talet, sådan den kommit till uttryck bland befolkningen i norra Värmland.

Den följande artikeln ska läsas som en kommentar till Højrup/Rahbek Christensens diskussioner om livsformer i vår tids nordiska samhällen. Genom att jag företar två »olämpliga» övningar med livsformsbegreppen som redskap hoppas jag att det ska framstå klarare i vilka sammanhang som livsformsbegreppen är *lämpliga* redskap.

Den första olämpliga övningen är att jag använt livsformsbegreppen för att klassificera individer och hushåll. I sina skrifter har Højrup/Rahbek Christensen uttryckligt deklarerat att man inte ska använda begreppen på det viset; andra kommentatorer har följt samma linje.¹ Författarnas egna exempel gör dock en läsare något villrådig på den här punkten. De olika livsformerna beskrivs genom empiriska exempel (se t ex Rahbek Christensens artikel i detta nummer av *KVT*). Är inte dessa exempel ett uttryck för en klassificering av verkligheten?

En räddning undan oklarheten kan ligga i livsformernas fasta anknytning till *försörjningssätt*. På den här punkten är författarna

helt entydiga: Varje livsform är baserad på produktionen av ett bidrag till samhällets fortbestånd. Försörjningssätt låter sig någorlunda klassificeras.

Den andra olämpliga övningen består i att jag diskuterar livsformer och historisk förändring. Thomas Højrup har hävdats att livsformsbegreppet i första hand är ett hjälpmedel för att analysera »ideological conceptions and everyday practices of the various groups» (Højrup, 1983:20), medan förståelse av historiska processer (»samhällsförändringar» i det korta perspektivet) kräver analys av de fundamentala materiella förhållanden som bär upp livsformerna. Produktionsförhållandena är de primära; när dessa ändras kommer även livsformerna att ändras. Livsformerna har inte något eget liv, skilt från de produktionsförhållanden som bär upp dem.

Men ändå ... Det finns en risk att »livsformer» framstår som statiska. Risken kommer ur begreppets starkt funktionella betoning och dess framhävande av kulturens »sega strukturer» och kontinuiteten mellan generationer.

»När barn och ungdomar uppfostras i samma situation som sina föräldrar och andra vuxna så blir de bärare av de vuxnas livsform. De erhåller

den kunskap och den ideologi som är förbunden med livsformen. Att fostras in i en speciell social formation innebär att man underkastas såväl dess villkor i samhället som dess ideologiska påbud.»

(Højrup, 1983:19, Gunilla Bjeréns översättning)

När nu allting hänger samman och alla element i livsformen förutsätter varandra, hur är förändring över huvud taget möjlig? Kan livsformsbegreppet ge något bidrag till förståelsen av förändring? Är det trots allt användbart som »sökord» i temporala sammanhang? eller kan det endast användas i tvärsnittsanalys för att söka efter sammanhang – eller icke-sammanhang så som Orvar Löfgren har föreslagit (se not 1!).

I denna artikel kommer jag först att beskriva det empiriska material jag ska tolka. Därefter diskuterar jag de förändringar som har skett mellan två generationer i mitt material, genom att kontrastera en föräldragenerations livsform med den som återfinns hos barnen. Jag återkommer därefter till frågan om livsformsbegreppets användbarhet.

»Kvinnor och samhällsförändring»

1976-78 gjorde jag ett socialantropologiskt fältarbete i Torsby i norra Värmland inom ramen för det större forskningsprojektet KOS.²

Fokus i denna torsbystudie kom att bli sambandet mellan dagens ansvarsfördelning mellan kvinnor och män och den som har rått generationen tidigare (Bjerén, 1981, 1983). Detta spår förde från tätorten Torsby direkt ut till den omkringliggande skogsbygd där flertalet torsbybor har sina rötter. Och det spåret ledde till vad som föreföll vara en förvånande kontinuitet i könsrelationer, trots att samhället i övrigt har ändrats drastiskt, framförallt sedan andra världskriget. Kontinuiteten verkade svår att förena med insikten om samhällets snabba förändring, men kanske kontinuitet och förändring inte var helt oförenliga ändå. Låt mig förklara!

På 1990-talet i Sverige föreställer man sig gärna att lantbruk är förknippat med drag ur

en självförsörjande livsform såsom den beskrivits av Højrup och Rahbek Christensen. När det gäller äldre tider är det alldeles klart att man inte kan sätta likhetstecken mellan den livsform som bärs upp av dagens familjehjordbruk och småbruken under tidigare epoker.

I Nordvärmland under 1900-talet fram till den successiva nedläggningen under efterkrigstiden var småbruken framför allt *små*. En ringa del av skogsbygdens befolkning bestod av »riktiga» bönder som kunde försörja en familj enbart på avkastningen av sin jord.¹ På övriga små brukningsenheter var man tvungen att finna inkomster, helst från flera familjemedlemmar, utanför jordbruket.¹ Det innebar att man, trots att man producerade en del av de egna livsmedlen, var än mer beroende och utlämnad åt andra än dagens löntagare. Glöm inte att de ekonomiska och politiska relationerna mellan olika samhällsklasser var av en helt annan karaktär än under de senaste decennierna! Trots att man inte »hade anställning» så var man långt från »själständighetslivsformens» autonoma villkor.

Ändå kunde man inte tala om någon uppdelning i instrumentellt arbete (för försörjningen) och »fritid». Arbetet följde årstider och efterfrågan; jord- och skogsbruket hade sin rytm; med Karen Davies (1990) ord skulle man kunna tala om en processuell tid, där arbetet styrdes av de krav som angavs av arbetsmål; överlevnaden kunde bero på om arbetet utfördes väl eller slarvigt – tiden som gick åt mättes inte med andra mått än att en nödvändig syssla inte fick inkräkta på en annan.

Livsformen var i hög grad en »hushållens livsform», där olika rollspecialiseringar passade in i varandra och var knutna till ålder, kön och ställning i hushållet. Men specialiseringen var inte exklusiv. Frånsett tabu-förställningar rörande män och kreatur så hade nöden ingen lag. Idealen fick ge vika för det som var nödvändigt. Anpassligheten främjades av att kvinnor och män långa perioder fick klara sig utan varandra, när männens arbetsvandringar och skogsarbete förde dem ut i manliga kollektiv i veckor och månader och kvinnorna fick reda sig själva. På kredit.

”Vattenbärning”. Foto: N Keyland, Nordiska Museets arkiv.

Nuförtiden?

För en historiker eller en etnolog är ovanstående påståenden självklarheter. För andra förefaller den värld som antyds så annorlunda och främmande att man förleds förpassa den till »för mycket länge sedan», »förriti'a», i »gammvala». Men som vi snart ska se ligger den här världen nära; på sätt och vis lever vi med den än idag. Den stora transitionen från fattigt land till välfärdsstat har gått så snabbt i Sverige att klivet i stort sett skett inom ramen för en generations verksamma liv. »De sista säterjätter'a» lever ännu i högönskelig välmåga bland sina döttrar och dotterdöttrar, trots att den ungdom de upplevt för barnbarnen verkar lika avlägsen och bisarr som sagorna hos bröderna Grimm.

I Nordvärmland, liksom på svenska landsbygden för övrigt, går denna levande historiska verklighet i dagen på olika sätt, som jag inte ska gå närmare in på här.⁹ Det jag vill framhålla är att den generation som gjorde det stora språnget under flera decennier varit, om inte flertalet, så i alla fall ett stort och påtagligt inslag i befolkningen utanför städerna. I städerna däremot har fysisk och social ålderssegregation och sentida ungdomskult fördunklat sinnena så att vi som borde veta att de äldre utgör en mycket stor

andel av dagens svenska befolkning, ändå lyckats upprätthålla illusionen att det är de »modärna människorna», födda på 30-talet och framåt som är *befolkningen*, dvs den befolkning som räknas. Därmed har vi också gjort oss själva historielösa och obegripliga, medan de äldre, gengångaraktigt, irrar runt och försöker finna åhörare till sina berättelser i vilka nycklarna till vår självförståelse ligger.

Jag menar t ex att dagens medelålders och yngre kvinnor i Sverige mäter vår grad av jämbördighet med männen och inflytande i samhället mot en abstraktion, nämligen de politiskt artikulerade jämställdhetsmålen. Dessa mål är formulerade så absolut att det är svårt att förnimma förändringar i relation till dem. Därför är det lätt att man inte uppfattar de stora förändringar i kvinnors villkor i samhället som har inträffat under exempelvis efterkrigstiden. De förändringarna kan vi bara se genom att jämföra våra villkor med villkoren för föregående generation, grundad på kunskap om förhållandena under dess mest aktiva period. En sådan jämförelse ger ett bättre utgångsläge för en förståelse av villkoren för dagens kvinnor än den förstämning som infinner sig när man betraktar de absoluta jämställdhetsmålen.

Kontinuitet i könsrelationerna

Den kontinuitet i könsrelationerna som jag tyckte mig notera gällde framför allt en kontinuitet i kvinnors och mäns ansvarsområden. Under småbrukartiden stod män för byggnader, transportmedel, »hästsysslor» i jordbruket och anskaffandet av penningmedel till hushållet. Kvinnor stod för förädling av alla de råvaror som förbrukades i hushållet, djurhållning, odling (där inte hästkraft krävdes), vård av folk och få och närvaro i hemmet.

Parallelliteten med dagens svenska medelålders hushåll är slående. I ansvarsfördelningen mellan könen står mannen fortfarande för konstruktion och reparation av bostaden, inköp och underhåll av transportmedel och för förtjänandet av lejonparten av hushållets kontanta medel. Alla arbetsfördelningsstudier visar entydigt att kvinnan alljämt har ansvaret för förädling och repro-

duktion (matlagning, sömnad, tvätt, städning) i hushållet. Odlingsansvaret har ersatts av ett inköpsansvar. Vård och omsorg om hushållets alla medlemmar är fortfarande ett kvinnligt ansvarsområde och kvinnans tid är i högre grad än mannens bunden till närvaro i hemmet.⁶ Man kan tolka denna synbara parallellitet på flera sätt:⁷ 1) Vi bevittnar här en typisk »seg struktur», där ansvarsfördelningen mellan könen i hushållets försörjning och välfärd, lever kvar med små förändringar, trots att den materiella och ekonomiska verkligheten har ändrats drastiskt; 2) Den stora förändringen är framför allt ett skeende på ett ytligt, materiellt plan; de psykiska och sociala krav som samtidigt ställer på kvinnor och män skiljer sig inte dramatiskt från de som ställdes under den tidigare epoken; 3) Kontinuiteten är skenbar. Under det som ter sig likt finns andra innebörder.

Jag lämnar dessa frågor öppna. Låt oss gå vidare i texten.

Kvinnor och män, kvarstannade och frånflyttade

Den genomgripande könsdifferentiering av det svenska samhället som framstod i torsbystudien gav upphov till den styrande frågeställningen i nästa studie: Givet den fortsatta könsdifferentieringen, en officiell jämställdhetsideologi som hävdar könsens likhet samt kvinnors och mäns ömsesidiga beroende i hushållen, hur artikuleras det svenska genus-systemet⁸ i enskilda kvinnors och mäns liv? Vad betyder det, i medelålderns perspektiv, att ha fötts till kvinna i stället för till man eller tvärtom, i Sverige?

I den nya studien ringade jag in en grupp som representerade egenskaper som varit underrepresenterade bland mina informanter i den första studien: Medelålders män och personer som flyttat från uppväxtorten. En grupp som innehöll personer med dessa karakteristika fann jag bland konfirmand-årgångarna i Fryksände församling i vilken Torsby tätort är belägen. Genom att välja en grupp som konfirmerats samtidigt fick jag fram en socialt blandad samling, som innehöll såväl kvinnor som män, kvarstannade som frånflyttade. För att få rätt ålder och ett

tillräckligt stort antal bestämde jag mig för att studera en kohort konfirmander från början av 1960-talet.⁹

Materialinsamlingen från den utvalda gruppen har huvudsakligen skett genom »livslinjemetoden».¹⁰ Respondenterna har fått beskriva sina liv från 15-årsåldern tills de fyllde 40 år genom att markera väsentliga händelser på två olika tidsaxlar. Den ena tidsaxeln berörde utbildnings och arbetslivshistoria och den andra samlivs-, föräldraskaps- och bostadshistorier. Förutom livslinjer, som samlats in genom en postenkät med uppföljande telefonintervju, har respondenterna lämnat uppgifter om sina föräldrars arbetsliv, sina syskon, sina barn och omständigheter kring flyttningen från respektive kvarstannandet i Torsby.

Den utvalda gruppen bestod ursprungligen av 173 personer. Fem hade avlidit innan studien började. Av de 168 som var vid livet i mitten av 80-talet har jag fått in kompletta livslinjer från 116 personer, 70 procent av hela antalet. Av dessa 116 fanns 40 procent i Torsby-trakten, de övriga 60 procenten fanns i ett bälte från Göteborg till Stockholm med en ansamling i Karlstad-trakten. Den diskussion som fortsätter i nästa avsnitt är grundad på uppgifter från de 116 respondenterna.¹¹

Genussystemets genomslag i den enskildes liv är klart avläsbar i livslinjematerialet. Även om man begränsar analysen till livskarriärens *struktur*, dvs vilka händelser som inträffar och vilka tillstånd som råder, under vilka perioder i livet de inträffar och i vilken ordning, så är det stora skillnader mellan kvinnors och mäns liv.

Skillnaderna är av det slag som man kan vänta sig med den kunskap vi har idag om olikheter i betingelser för kvinnors och mäns agerande på arbetsmarknaden och i familjen. Det som förvånar är att skillnaderna är så stora. Dessutom framkommer stora skillnader mellan strukturen på den manliga och den kvinnliga världen. Kvinnors levnadsöden liknar varandras mera; kvinnovärlden kan visserligen graderas så att vissa kvinnor har tillgång till mer resurser av olika slag än andra, men graden av hierarki är obetydlig om man jämför med den hierarki som råder inom mansvärlden.

"Gräpet dryftas". Foto: N Keyland, Nordiska Museets arkiv.

De här antydda skillnaderna, mellan innehållet i kvinnors och mäns levnadsöden och mellan strukturen av kvinno- och mansvärlden, medför att på ytan likartade förhållanden får helt olika betydelser i kvinnors och mäns liv. Utbildning spelar t ex olika roll för kvinnor och män, och konsekvenserna av att stanna på hemorten eller flytta blir olika för kvinnor och män.

Låt oss nu ta itu med frågan om livsformernas omvandling mellan två generationer med hjälp av de 116 respondenternas berättelser om sig själva och sina föräldrar.

Livsformers omvandling: Föräldrar och barn

Den fråga jag vill ställa till materialet gäller livsformers beständighet och förändring mellan generationerna. Enligt Højrup och Rahbek Christensens diskussioner ligger det i livsformernas natur att varje ny generation socialiseras in i de villkor, de tankestrukturer och de förväntningar som gäller i föräldrarnas livsform och därför sannolikt kommer att leva i en liknande livsform. Förhåller det sig så i Fryksände?

När det gäller föräldrarnas livsform koncentrerar jag mig på mödrarna. Om man bevarar livsformernas anknytning till vardagslivet kan man med gott fog påstå att två livsformer möts i hushållen och där resulterar i en tredje, beroende på ur vems synvinkel man definierar livsformen. »Vardagsliv» utspelar sig som bekant inte enbart inom hushållet; förvärvsarbeten av olika slag har sina specifika vardagsliv. Fädernas livsform och mödrarnas livsform samordnas i hushållet; den livsform barnen befinner sig i är resultatet av samordningen av föräldrarnas livsformer, men den innehåller även element som är specifika för barnens livssituation.

I den generation som föräldrarna till respondenterna tillhör, män och kvinnor födda i norra Värmland mellan 1900 och 1925,¹² är fädernas och mödrarnas anknytning till hushållet mycket olika. Mödrarnas villkor säger mer om hushållens, och därmed om barnens, situation än fädernas villkor. För majoriteten av mödrarna var arbetsuppgifterna knutna till hemmet (minst 70 procent enligt

tabell 1), medan detsamma endast gällde en minoritet av fäderna (drygt 10 procent). Barnen har därför upplevt mödrarnas vardagsliv på ett helt annat sätt än fädernas. Berättelserna om mödrarna är också fylligare och mer inlevelsefulla än berättelserna om fäderna. Det är också mindre variation bland mödrarna vad gäller arbetsuppgifter och sysselsättning.

Den slutsats jag dragit av de här förhållandena är att det är mer meningsfullt att definiera hushållens/barnens livsform utifrån vad respondenterna meddelat om sina mödrar än utifrån vad de meddelat om sina fäder, även om fädernas villkor spelat in i bedömningen av mödrarnas liv (det är en sak att vara hemmafru åt en skogsarbetare; en annan sak att vara hemmafru åt en röntgenläkare).

Om man tänker sig att det någon gång har funnits en tid när flertalet hushåll utmärks av att hushållen varit såväl produktions- som konsumtionsenhet, som vi så gärna vill föreställa oss situationen i det fiktiva »gamla bondesamhället», så befann sig dessa hushåll under barnens uppväxttid (1945-70) i ett övergångstillstånd. Många producerade livsmedel och kläder. Detta arbete var i huvudsak *kvinnligt* och del av en självhushållsekonomi. Samtidigt lämnade hushållen arbetskraft till annan verksamhet, oftast baserad på skogen. Men få män hade reguljär anställning. Arbete var ofta av säsongskaraktär eller utfördes utan kontinuerlig, reguljär anställning. Tillgången på jobb var oregelbunden; många fäder i gruppen har erfarenhet av flera olika yrken. Männens arbetsinsatser i hemmaproduktionen var också av avgörande betydelse under vissa perioder av året.

Vad gjorde då mödrarna? Ungefär 40 procent av mödrarna har haft sin huvudsakliga försörjning från lantbruk i någon form (se tabell 1). Jag har försökt dra en gräns mellan »egentliga» lantbrukare, där man kan tro att familjen i huvudsak livnärt sig på sin fastighet, och »småbrukare», där mannen i familjen haft annan huvudsysselsättning och där även hustrun skaffat in pengar genom t ex att arbeta som hemhjälp eller kalashjälp i bygden.

Nästa stora grupp är de kvinnor som hu-

vudsakligen varit hemarbetande. Bland dem finns ytterligare en klyfta: Kvinnor som varit gifta med professionella män och kvinnor som man kan anta haft likartade villkor som småbrukarna, men som inte haft tillgång till egen jord och ladugård.

Därnäst kommer en grupp kvinnor som varit förvärvsarbetande under barnens uppväxt. Även i den här gruppen finns det skillnader mellan kvinnorna. Dels finns det utbildade och fast anställda kvinnor av vilka några varit gifta med män som också haft yrker med regelrätt utbildning och dels finns det kvinnor som inte haft småbruk och av omständigheterna tvingats arbeta »åt andra».

Slutligen har vi en grupp kvinnor som varit engagerade i familjens företagsverksamhet. Däribland finns tre kvinnor som drivit egna företag och en som arbetat i sin fars företag.

Med den kunskap som finns om betingelserna för försörjningen för kvinnorna i de olika undergrupper som jag skisserat ovan, verkar det rimligt att gruppera mödrarnas hushåll efter implicerad livsform¹³ på följande sätt (se tabell 2). Jag tar alltså mödrarnas verksamhet som utgångspunkt, modifierar den med vad barnen meddelat om fäderna, och försöker härleda hushållens/barnens livsform.

När jag använder de olika livsformsbegreppen ovan är det viktigt att hålla i minnet att innebörden av de olika livsformerna var *specifik* för den epok under vilken de hushåll där respondenterna växte upp stod på kulmen av sin verksamhet – dvs 1940-70-talen – och den region där de fanns (södra Nordvästern). När vi följer barnen och ser efter vilken livsform som dominerar i deras hushåll när de själva befinner sig i fyrtio-årsåldern, kan vi aldrig påstå att de livsformer som definieras på ett *likartat* sätt också har *likadant innehåll*. Att vara i en självständig livsform är givetvis något helt annat år 1985 än det var år 1945, eftersom förutsättningarna är radikalt olika.

När det gäller respondenterna själva har jag försökt härleda deras livsformer i 40-årsåldern på samma sätt som jag försökt definiera de livsformer som rådde under deras uppväxt. Det är alltså den livsform som kan

tänkas resultera av mötet mellan respondenterna och deras makar/sambor i hushållet som är uppskattad i tabell 3.¹⁴ För syskonen har jag dessutom endast uppgift om den egna sysselsättningen; i svåruppskattade fall har jag valt att inte ta med syskonet ifråga.

Låt oss nu se efter hur stor andel av barnen som kommer från hushåll med samma/annan huvudsaklig livsform, som den de själva lever i vid 40-årsåldern. I tabell 3 är så gott som alla syskon, till och med fjärde barnet, med.¹⁵

När man betraktar tabellerna 2 och 3b framstår förändringarna i försörjningssätt mellan generationerna tydligt. I tabell 2 ser vi att ett försörjningssätt som kan antas bära upp en självständig livsform omfattade ungefär en fjärdedel av föräldrahushållen, två tredjedelar fanns inom (den tidens) lönearbetarlivsform och tio procent inom en karriärbunden livsform. En generation senare, när barnen nått mogen ålder, befann sig endast en dryg tiondel inom den självständiga livsformen, sjuttio procent levde inom ramen för lönearbetarlivsformen och ungefär femton procent inom den karriärbundna livsformen.

Det vi ser här är en spegling av den historiska process som har pågått under respondenternas livstid. Den förändring som återspelas i tabellerna är i själva verket mycket mer genomgripande än bara en procentuell omfördelning av den ekonomiskt verksam befolkningen mellan olika kategorier. *Kategorierna* själva har ju också ändrats. Den lönearbetarlivsform som är implicerad för föräldrarnas del var baserad på förhållanden drastiskt annorlunda än de som gäller för barnen i samma nominella kategori i dag, som jag tidigare visat. Det som är lika är individens förhållande till arbete och försörjning. Den självständiga livsformen bärs upp, för både föräldra- och barngenerationen, av en relativt autonom, självbestämmande försörjningssituation, lönearbetarna i båda generationerna »arbetar för att leva» och de karriärbundna »lever för att arbeta».

Har livsformer någon kontinuitet?

Vad kan man dra för slutsatser av detta om

livsformernas kontinuitet, och om hur de reproduceras mellan generationerna? Man kan slå fast att en »verklig» reproduktion, dvs att en ny generation upprepar föräldrarnas livsform i sin helhet, eller till största delen, endast är möjlig i ett statiskt samhälle, utan ekonomisk och teknisk förändring. Något sådant samhälle finns inte. Men förändringstakten varierar – man kan tänka sig historiska epoker där märkbara förändringar omspunnit flera generationer; där kan det givetvis ha varit möjligt för livsformer att fortleva mer än en generation.

För de två generationer som jag studerat gäller att det inte funnits några förutsättningar för att livsformerna i sin helhet skulle kunna reproduceras. Förändringarna i livsvillkor och samhällsstruktur är så stora att föräldragenerationens livsformer i stort sett raderats ut. Det gäller i synnerhet lönearbetarlivsformen, där innehållet är radikalt anorlunda trots att formen som sådan expanderat, och den självständiga livsformen, som antagligen bevarat mer av sitt innehåll, men som i gengäld minskat kraftigt i omfattning.

Detta innebär inte att barngenerationen går arvlös ut i livet. Livsformsarvet från föräldrarna omsätts i den nya situationen, trots att livsformen som sådan inte går att förverkliga. En trolig hypotes är att de barn som går in i en liknande relation till sin försörjning som den som föräldrarna hade, har större möjlighet att föra arvet vidare, om än i ny form. I det nordvärmäländska materialet är det framför allt lönearbetslivsformen och den karriärbundna livsformen som bör stå för en kontinuitet.

Här är vi de sega strukturerna på spåren. Varje livsform utvecklar sitt kultur- och kunskapskapital som i någon form förs vidare till nästa generation. I detta kapital ingår kunskap om hur man ska förhålla sig till makt, till arbete – och till kön.

I tabell 3 presenterades respondenterna utan hänsyn till kön. Det är egentligen en ganska meningslös bild, som alla könsneutrala redovisningar. Bilden av hur arvet från uppväxtens livsform förs vidare i nästa generation nyanseras och förtydligas om man tar hänsyn till att respondenterna är kvinnor och män. Den fyrdelade tabell 4 visar hur de

kvinnliga respektive manliga respondenternas livsformer är relaterade till livsformen i det hushåll där de växte upp.

Skillnaderna mellan kvinnor och män dämpas av att jag strävat efter att härleda deras hushålls dominerande livsform, snarare än individens. Trots det kan man notera en del intressanta skillnader.

När man kontrasterar mödrarnas livsform med barnens visar det sig att andelen i en lönearbetarlivsform visserligen har ökat för både kvinnor och män men mycket mer för kvinnorna. Medan ungefär 67 procent av kvinnorna härstammar ur en tidigare lönearbetarlivsform lever nästan 80 procent i motsvarande livsform när de själva är 40 år. För männen är motsvarande ökning från ca 60 procent till 65 procent.

Den karriärbundna livsformen visar däremot en starkare ökning för männen. 14 procent kommer ur en sådan livsform men 23 procent lever själva på motsvarande sätt i 40-årsåldern. Där visar kvinnorna ingen ökning alls.

Båda könen visar däremot lika stor minskning av andelen i en självständig livsform; från ca 26 procent i uppväxthushållen till 12 procent i de egna vuxna hushållen.

De flesta kommer ur en lönearbetarlivsform. Men fler av kvinnorna än männen i ursprungsgruppen har stannat inom motsvarande samtida livsform – drygt 80 procent av kvinnorna mot 70 procent av männen. För männens del har den karriärberoende livsformen nästan lika stor andel som fortsatt inom motsvarande livsform i nästa generation – 65 procent av sönerna ur karriärhushåll återfinns i en karriärberoende livsform, mot 40 procent av kvinnorna. Antalet som växte upp inom en karriärberoende livsform var dock mycket litet jämfört med lönearbetarlivsformen. Endast 10 kvinnor mot 17 män stammar ur karriärhushåll.

Med tanke på livsformernas sega strukturer är det av intresse att notera att en majoritet av såväl kvinnor som män upprepar en modern version av uppväxthushållens livsform. Detta gäller drygt 60 procent av kvinnorna och knappt 55 procent av männen. Återigen skiljer sig könen åt när man ser till de olika livsformerna. 55 procent av alla kvin-

nor utgörs av kvinnor i lönearbetarlivsform som vuxit upp på motsvarande sätt mot 42 procent av alla män. Däremot är nästan 10 procent av alla män »karriärister» och barn till karriärberoende hushåll mot 3 procent av alla kvinnor. Det är faktiskt fler kvinnor som upprepar en självständig livsform än en karriärberoende, knappt 5 procent. I den kategorin finns 3 procent av männen.

Sammanfattningsvis kan man säga att den bild som träder fram, vad gäller dagens situation, motsvarar vad man skulle kunna förvänta sig. Kvinnor har numera en arbetsmarknad men få karriärmöjligheter. Männen arbetsmarknad har en annan struktur med fler yrken som ger möjlighet till avancemang och status.

Det är framför allt inom lönearbetarlivsformen som element från en äldre generations livsform bör leva vidare. I den livsformen befinner sig de allra flesta vilket är en förutsättning för kontinuiteten. För övrigt har den självständiga livsformen för kvinnorna och den karriärbundna för mannen ungefär samma grad av potentiell kontinuitet.

Hela den här diskussionen har givetvis enbart varit ett krafsande på ytan. Livsformens yttre form, som jag tagit upp här, är en sak – dess innehåll en annan. Om vi skulle lämna hushållsperspektivet och i stället se på individernas livsform så finns det många stora skillnader i livsformernas innehåll som är av minst lika stor betydelse som relationen till försörjningen. Låt mig ta några exempel. Den absolut största andelen av alla kvinnor i materialet – kvinnliga respondenter, fruar, systrar – är t ex knutna till den offentliga sektorn men endast en mindre del av männen. En mycket stor andel av alla män har arbeten med tekniska förtecken – men endast enstaka kvinnor. Kvinnor samarbetar med män i gemensamma företag som grundlagts på bas av männens tekniska kompetens – inga män förekommer i de företag som har sin bas i kvinnors kunskaper.

Trots de könsrelaterade skillnader som noterats i analysen av livsformernas kontinuitet är det här ett område där genusystemet arbetar »underjordiskt». Skenbara likheter till yttre form döljer olikheter i mening och innehåll. För att komma vidare från en fördunk-

lande hushållsanalys måste man studera mödrar och döttrar, fäder och söner.

Livsformer och samhällsförändring

De olämpliga övningarna i den här artikeln bekräftar vad Thomas Højrup skrivit, nämligen att en förståelse av historiska processer kräver att man studerar de försörjningssätt som bär upp livsformerna snarare än livsformerna själva. När man studerar försörjningssätt och deras förändring kommer man att ligga nära andra sätt att angripa samma problemställningar där det redan finns etablerade metoder och tankegångar. Ekonomisk historia med sina olika skolbildningar och den sociologiska forskningen kring social rörlighet är exempel på två discipliner som studerar de ämnen som jag berört i den här artikeln.

När man nalkas problemställningarna via frågor som rör livsformer leds ändå tankarna i delvis andra banor. En skillnad är det integrerade, holistiska perspektivet. I och med att man har som utgångspunkt att olika försörjningssätt ger upphov till olika livsformer som man betraktar som synonymt med olika kulturer, blir insikten en annan än om man betraktar försörjning som en variabel bland andra, separat från frågor om vardagsliv och tänkande. »Social rörlighet» uppfattas lätt som en rörelse i en dimension, där man har enkla riktningar uppåt/nedåt. Om man använder livsform som fokus står det klart att man rör sig mellan olika dimensioner.

Om man trots allt vill använda livsform som sökord i ett tidsperspektiv, så krävs det att man känner till mycket mer om den studerade gruppen än relationen individ/hushåll/försörjningssätt. Man måste känna till grunddragen i de livsformer som är representerade i gruppen, i båda generationerna, och de förändringar i samhällets makrostruktur som skett under den period man studerar.

Livsformsanalys och kvinnoforskning

För en kvinnoforskare är det givetvis glädjande med ett angreppssätt som är mångdimensionellt och strävar att integrera olika aspek-

Kolning i Torsby. Foto: N Keyland, Nordiska Museets arkiv.

ter av livet. Men när man ska försöka tillämpa det på en konkret situation uppstår dock en mängd frågor, som t ex:

– Relationen mellan att *klassificera* och *exemplifiera*? Det är givetvis omöjligt att på bas av en enkel indikator gruppera människor efter livsform – men om man har en vidare kunskap?

– Livsformernas *diskrimineringsförmåga*? En av huvudsakerna med (ny)lanseringen av livsformsbegreppet har varit att slå hål på föreställningen om Danmark som ett kulturellt homogent land. Men om man nu finner att en livsform, som lönearbetarlivsformen i materialet som redovisats här, omfattas av nästan 80 procent av en grupp, säger den någonting väsentligt då? Uppenbarligen kan lönearbetarlivsformen förfinas och delas upp – men hur, om man ska undvika indikertänkande och klassificeringar?

– Livsformstyperna är som sagts nära knutna till försörjningssätt men också till vardagsliv i vidaste bemärkelse. Men vilket? Hur förklarar man individens dagliga rörelser mellan si-

tuationer som var och en är laddad med lokal »kultur», med en livsformsanalys som förefaller nära knuten till vardagslivet »hemma»?

– I vilken utsträckning kan man ha olika livsformstyper i samma hushåll? Inte nog med att individen rör sig mellan olika vardagssammanhang, dessutom möts individer, med kanske helt olika relation till försörjning, i hushållet. Kan det finnas en gemensam hushållslivsform – eller måste varje exempel ses ur en given aktörs synvinkel? Finns det livsformer som är ett resultat av en sammansmältning av de manliga och kvinnliga livsformerna? Ska vi istället betrakta medlemmarna i ett hushåll som attribut till varandras livsformer? Hur definierar man då den livsform som barnen lever i?

Uppenbarligen väcker livsformsbegreppet många frågor, som förtjänar att bli tagna på allvar av forskare som är intresserade av att belysa kvinnors livssammanhang för att jämföra kvinnor sinsemellan, eller för att understryka det kvinnliga livssammanhanget genom att jämföra med det manliga.

Tabell 1. Mödrarnas arbetssituation under barnens uppväxt.

Försörjning baserad på lantbruk i någon form		
	Antal	Procent
»Egentliga» lantbrukare	13	
Småbrukare	31	
Hemmadotter	1	
Summa	45	39%
Huvudsakligen hemarbetande	37	32%
Huvudsakligen förvärvsarbetande	19	16%
Egna företagare		
Egentliga egna företagare	3	
Medhjälpare i familjeföretag	12	
Summa	15	13%
TOTALT	116	100%

Tabell 2. Hushållens livsform under barnens uppväxt: Uppskattning efter mödrarnas villkor.

»Självständig livsform» (SI.)		
	Antal	Procent
Egentliga lantbrukare	13	
Egna företagare	15	
Summa	28	24.0%
Lönearbetslivsform (LI.)		
Småbrukare	32	
Hemarbetande kvinnor med okvalificerade män	18	
Hemarbetande kvinnor med kvalificerade yrkesmän	13	
Yrkeskvinnor utan utbildning	14	
Summa	77	66.5%
Karriärbunden livsform (KI.)		
Hemmafruvar med professionella män	6	
Utbildade yrkeskvinnor	5	
Summa	11	9.5%
TOTALT	116	100.0%

NOTER

- 1 »Lika litet som kulturbegreppet är termen livsform en skarpslipad analytisk term eller ett enkelt sorteringsinstrument: svenskar kan inte sorteras upp i x antal livsformer. Livsform är snarare ett sökord eller ett tankeverktyg, som riktar vår uppmärksamhet på hur människors liv hänger samman eller inte hänger samman.» (Löfgren, 1987:73, citerad i Bäck-Wiklund, Lindfors, 1990)
- 2 »Kvinnor och Samhällsförändring. Socialantropologisk studie av kvinnors deltagande i social och ekonomisk förändring. En jämförelse mellan fem skilda samhällen». Övriga deltagande forskare och de länder där delprojekten genomfördes var Kristina Bohman (Colombia), Eva Evers Rosander (Ceuta), Eva Sköld Westerlind (Jugoslavien) och Prudence Woodford Berger (Ghana).
- 3 Med »avkastning av jorden» menar jag produktionen från såväl skogs- som jordbruk. I Sveriges skogsbygder kan man aldrig betrakta jordbruk skilt från skogsbruket.
- 4 Liknande förhållanden har givetvis funnits på många andra håll i landet, jfr t ex det Orvar Löfgren skrivit om »potatisfolket», Ivar-Los skildring av föräldrarnas egna hems tid, Moa Martinsons beskrivningar.
- 5 Den intresserade kan t ex läsa Lena Gerholms avhandling som bl a visar hur landsbygdsbefolkningen har hittat en nisch för återupplivande och vidmakthållande av den till vardags dolda historiska verkligheten i »kultur»aktiviteter av olika slag.
- 6 De skillnader som kan noteras är att män och kvinnor, men kanske framför allt män, numera uppträder som medarbetare inom varandras domäner. Men ansvarsområdena ligger statistiskt sett fast.
- 7 Mer om detta i Bjerén 1981.
- 8 »Genussystemet» definierades ur en socialantropologisk synvinkel i en artikel av Gemzöe mfl, KVT 1989:1.
- 9 För en närmare beskrivning av studiens ursprungliga uppläggning, se Bjerén, 1984.
- 10 Se Inga Elgqvist-Saltzman 1991 för en beskrivning av metoden.
- 11 Även om bortfallet är av »normal» storlek vid den här typen av undersökningar anser jag att det är besvärande stort; tills vidare bortser jag dock från detta och diskuterar det material som finns tillgängligt. Förutom livslinjerna består det av material av en mängd olika slag, där erfarenheterna från det ursprungliga fältarbetet (som pågick i

Tabell 3. Relationen mellan barnens och uppväxthushållens livsform. Procent.**a) Vad blev det av mödrarnas barn?**

Livsform vid 40 år:		LL	SL	KL	S:a	N	Procent
Ursprunglig livsform:	LL	77%	13%	10%	100%	(159)	63%
	SL	47%	15%	14%	100%	(66)	26%
	KL	41%	4%	55%	100%	(27)	11%
Summa						(252)	100%

b) Barnens bakgrund

Ursprung:		LL	SL	KL	S:a	N	Procent
Livsform vid 40 år:	LL	68%	26%	6%	100%	(181)	72%
	SL	65%	32%	3%	100%	(31)	12%
	KL	40%	23%	37%	100%	(40)	16%
Summa						(252)	100%

Tabell 4. Relationen mellan barnens och uppväxthushållens livsform med hänsyn taget till kön. Procent.**a-1) Vad blev det av mödrarnas döttrar?**

Livsform vid 40 år:		LL	SL	KL	S:a	N	Procent
Ursprunglig livsform:	LL	83%	10%	7%	100%	(87)	66%
	SL	76.5%	17.5%	6%	100%	(34)	26%
	KL	50%	10%	40%	100%	(10)	8%
Summa						(131)	100%

a-2) Vad blev det av mödrarnas söner?

Livsform vid 40 år:		LL	SL	KL	S:a	N	Procent
Ursprunglig livsform:	LL	71%	15%	14%	100%	(72)	59.5%
	SL	66%	12%	22%	100%	(32)	26.5%
	KL	35%	0%	65%	100%	(17)	14%
Summa						(121)	100%

b-1) Döttrarnas bakgrund

Ursprung:		LL	SL	KL	S:a	N	Procent
Livsform vid 40 år:	LL	70%	25%	5%	100%	(103)	79%
	SL	56%	38%	6%	100%	(16)	12%
	KL	50%	17%	33%	100%	(12)	9%
Summa						(131)	100%

b-2) Sönernas bakgrund

Ursprung:		LL	SL	KL	S:a	N	Procent
Livsform vid 40 år:	LL	65%	27%	8%	100%	(78)	65%
	SL	73%	27%	0%	100%	(15)	12%
	KL	36%	25%	39%	100%	(28)	23%
Summa						(121)	100%

- 1,5 år) och senare återbesök i Torsby, lokal- och regionalpress-studier under många år och intensiva livshistorieintervjuer med äldre kvinnor är de viktigaste.
- 12 Den äldsta fadern föddes 1898 och den yngsta modern 1928.
- 13 Dvs, försörjningssätten är grupperade efter den livsform de kan tänkas generera.
- 14 Tabellerna läses horisontellt. I 3a kan man följa på vilket sätt barnen till föräldrar i respektive livsform försörjer sig i 40-årsåldern. Av tabellen framgår t ex att 64 procent av alla i barngenerationen har sitt ursprung i en lönearbetarlivsform och att av dessa 84 procent själva befinner sig i lönearbetarlivsform.
- 3b visar i stället situationen från barnens perspektiv. Där kan man t ex se att 81 procent av barngenerationen befinner sig i lönearbetarlivsform och att av dessa 67 procent har sitt ursprung i samma livsform.
- 15 13 familjer i lönearbetarlivsformen hade fler än fyra barn, de flesta färre än sju. En familj hade 11 barn; respondenten från den familjen orkade inte meddela någonting om sina syskon.

LITTERATUR

- Bjerén, Gunilla, »Female and Male in a Swedish Forest Region: Old Roles under New Conditions» i *Women: Work and Household Systems*, temanummer av Antropologiska Studier, sid 56-85, nr 30-31, 1981.
- Bjerén, Gunilla, »Från betesmark till sjötomt: Samhällsförändring och resursanvändning i Nordvärmaland» i Anders Hjort (red), *Svenska livsstilar. Om naturen som resurs och symbol*, Liber Kontenta, Stockholm, sid 102-133, 1983.
- Bjerén, Gunilla, »Kärlek, Barn och Arbete. En socialantropologisk studie av levnadshistorier som gäller kvinnor och män från Nordvärmaland. Projektplan», Socialantropologiska institutionen, Stockholms Universitet, 1984.
- Bäck-Wiklund, Margareta och Hans Lindfors, *Landsbygd, livsform och samhällsförändring*, Daidalos, Göteborg, 1990.
- Davies, Karen, *Women and time. Weaving the strands of everyday life*, Sociologiska institutionen vid Lunds universitet, 1990.
- Elgqvist-Saltzman, Inga, *Svackor och gröna kullar*, arbetsrapport nr 87, Pedagogiska institutionen, Umeå universitet, 1991.
- Gemzöe, Lena, et al, »Sex, genus och makt i antropologiskt perspektiv» i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, sid 44-53, nr 1, 1989.
- Gerholm, Lena, *Kulturprojekt och projektkultur. En fallstudie av en kulturpolitisk försöksverksamhet*, Liber förlag, Stockholm, 1985.
- Højrup, Thomas, *Det glemte folk. Livsformer og centraldirigering*, Institut for europæisk folkelivs forskning/Statens byggeforskningsinstitut, Köpenhamn, 1983(a).
- Højrup, Thomas, »The Concept of Life-Mode. A Form-Specifying Mode of Analysis Applied to Contemporary Western Europe», *Ethnologia Scandinavica*, nr 15-55, 1983(b).
- Löfgren, Orvar, »Vardagskultur och livsform» i Ulf Himmelstrand och Göran Svensson, red *Sverige - vardag och struktur. Sociologer beskriver det svenska samhället*, Norstedts, Stockholm, sid 55-82, 1988.
- Löfgren, Orvar, »Potatisfolket levde av nästan ingenting» i *Forskning och Framsteg*, temanummer om familjen i Sverige i historisk belysning, sid 23-29, nr 5-6, 1977.
- Rahbek Christensen, Lone, *Hver vore veje*, Etnologisk Forum, Institutet for europæisk folkelivs forskning, Köpenhamn, 1987.

SUMMARY

Life-mode analysis and social change in Sweden

Tomas Højrup has stated that life-mode analysis is not fit for the study of historical processes. Rather, he argues, it is primarily for synchronic analysis of differences in everyday life and between different groups in contemporary society. Nevertheless, this study is looking at the continuity of life-modes over generations by contrasting the forms of livelihood (implying life-modes) of a parental generation in a forest region in western Sweden with those of their off-spring.

The methods of collecting the empirical data consisted of long-term fieldwork in a local community, collection of life histories from older women, and a combined postal/telephone enquiry from a cohort of persons born in the mid-1940s.

The researcher reached the conclusion that historical processes are indeed best studied through attention to fundamental societal changes but that the focus on life-mode brings forth other insights than for instance a more one-dimensional study of social mobility. A fruitful continuation of the work begun here would be to link the life careers of the middle-aged respondents with an analysis of the life-modes prevailing in their parental households.

Gunilla Bjerén
Demografiska avdelningen
Stockholms universitet
S-106 91 Stockholm
Sweden